

HUKUK VE DİĞER SOSYAL DÜZEN KURALLARI

İÇİNDEKİLER

- Din Kuralları Nedir?
- Ahlak Kuralları Nedir?
- Görgü Kuralları Nedir?
- Örf Adet Kuralları Nedir?
- Hukuk Kuralları Nedir?
- Hukuk Kuralları İle Diğer Sosyal Düzen Kurallarının Karşılaştırması

HEDEFLER

- Bu üniteyi çalıştıktan sonra;
- Toplamı düzenleyen kuralların tanınmasını öğrenebileceksiniz,
- Hukuk kuralları ile toplumu düzenleyen diğer kurallar arasındaki ilişkiyi kavrayabileceksiniz,
- Hukuk kuralları ile toplumu düzenleyen diğer kurallar arasındaki farkları öğrenebileceksiniz.

ATATÜRK
ÜNİVERSİTESİ

ATA-AÖF

HUKUKUN TEMEL
KAVRAMLARI

Prof. Dr. Fahrettin
KORKMAZ

ÜNİTE

2

GİRİŞ

Bir arada yaşayan insanların davranışları üzerinde etkili olan ve onları düzenlemeyi hedefleyen değişik kurallara rastlanır. Bunların tümüne “toplumsal yaşamı düzenleyen kurallar” ya da “sosyal davranış kuralları” denir. Toplumsal yaşamı düzenleyen kurallar din, ahlak, görgü, örf âdet ve nihayet hukuk kuralları şeklinde sınıflandırılabilir. Esasen bütün bu kurallar kısmen birbirine geçmiş bir görünüm arz etmekte ise de aralarında önemli nitelik farkları da bulunmaktadır. Temelde bütün bu kuralların ortak özellikleri ise kişilerin davranışlarını belli bir düzene bağlamayı hedeflemeleri, bunun için de bazı emir ve yasaklar getirmeleri ve bunlara uyulmasını sağlamak üzere çeşitli yaptırımlar (müeyyideler) öngörmeleridir.

Hukuk kuralları ile toplumsal yaşamı düzenleyen kurallar arasında nitelik farkı bulunmaktadır. Ancak bu hukuk kuralları ile toplumsal yaşamı düzenleyen kurallar arasında bir çatışma olduğu anlamına da gelmez. Bu kuralların birbirini tamamlayan ilişkisi söz konusudur. Toplumsal düzen hiçbir zaman tek başına bu kurallardan birinin var olması ile sağlanabilir değildir. Ne tek başına ahlak, ne tek başına görgü kuralları, ne örf ve adet kuralları ve ne de din kuralları insanlar arasında düzeni sağlamaya yeterlidir. Yine din, ahlak, görgü, örf ve adet kuralları olmaksızın hukuk kuralları da düzeni sağlama da yetersiz kalabilir. İnsanlar Allah’tan korkmasalar, ahiret inancına sahip olmasalar, vicdanları sızlamasa, diğer insanlar karşısında küçük düşmekten utanmasalar, toplumun kınamasından, dışlamasından çekinmeseler, hukuk düzeni ne kadar ağır müeyyideler öngörürse görsün tek başına toplum düzenini sağlamada yetersiz kalırdı. Bu bağlamda toplumsal yaşamı düzenleyen kuralları birbiriyle bağlantılı, birbirini tamamlayan kurallar olarak ifade ediyoruz.

Ancak, hukuk kurallarını diğerlerinden ayıran çok önemli özellikler de bulunmaktadır. Bunun anlaşılabilmesi için, toplumsal hayatı düzenleyen diğer kuralları ortaya koymak ve hukukun çerçevesini bu ayrımlar üzerinden netleştirmek gerekir. İşte bu ünite de hukuk kurallarının ne olduğunu toplumsal yaşamı düzenleyen diğer kurallarla kıyaslayarak ve ayırım çizgilerini belirginleştirerek anlatmaya çalışacağız.

DİN KURALLARI

Toplumsal yaşamı düzenleyen kurallar arasında, din kuralları her zaman önemli bir yer tutmuştur. Kutsal kitapların birçoğu toplumsal yaşamı düzenleyici nitelikte kurallarla doludur. İnsanlık tarihi boyunca çeşitli din ve inanç sistemleri görülmüştür. Bunlardan bir kısmında (Musevilik, Hristiyanlık, Müslümanlık gibi) kuralların Tanrı tarafından konulup peygamberleri aracılığıyla iletildiğine inanılır. Diğer (semavî olmayan) dinlerde ise genellikle kurallar bir şahsın öğretilerinden kaynaklanır. Bu din yahut inanç sistemlerinin tamamında getirilen kurallarla hem birey-Tanrı arasındaki ilişkiler hem de bireyler arasındaki ilişkiler düzenlenir. Diğer bir deyişle dinler hem uhrevî (öteki âleme ilişkin) hem de dünyevî ilişkileri düzenlemektedir.

Dinlerin ve dinî kuralların önemli bir kısmı Tanrı ya da bir başka kutsal sayılan güç tarafından konulmuş olup büyük ölçüde değişmez nitelik gösterirler. Oysa toplumun sürekli değişen ve gelişen bir yapısı vardır. Bu nedenle birçok dinde toplumsal yaşamı düzenleyen kurallar, insanlar arasındaki ilişkileri düzenlemekte yetersiz kalmıştır. İslam dininde “hükmün zamana göre değişeceği” ilkesi toplumsal yaşamın dinamizmine uygun kuralların üretilmesine imkân tanımakta ise de buna uygulamada gereken önemin verildiği tam olarak söylenemez.

Din kurallarına uymamanın yaptırımının manevi nitelik taşıması da sosyal hayatın düzeninin salt din kurallarıyla sağlanamayacağını gösterir.

Diğer taraftan din kurallarına uymamanın yaptırımının manevi nitelik taşıması da sosyal hayatın düzeninin salt din kurallarıyla sağlanamayacağını gösterir. Gerçekten din kurallarının koydukları emir ve yasaklara aykırı davranışlarda bulunma hâlinde karşılaşılabilecek olan müeyyide (yaptırım) manevidir. Bu ise günahkâr olma ve öbür dünyada (ahirette) Tanrının öngördüğü cezalara çarptırılma şeklinde ortaya çıkar. İhlâl edilen din kuralı aynı zamanda kanunun suç saydığı bir eylem (örneğin adam öldürme) değilse, devlet tarafından maddi bir tepki ile karşılaşmayacaktır. Bu durum laik devlet anlayışı ile ilgilidir.

İlk çağlara doğru gidildikçe, din kuralları ile hukuk kurallarının birbirine karıştığı; dinî görevler ile hukuki görevlerin aynı kişiler tarafından yürütüldüğü görülür. Dinin hukuk üzerindeki etkisi, laik devlet anlayışının benimsenmesi ve uygulanması ile azalmıştır.

Devlet yönetiminin ve hukuk düzeninin dinden bağımsızlığı ve birbirinin etkisinde kalmaksızın düzenlenmesini ifade eden laiklik ilkesinin benimsenmesi ile ulaşılmak istenen hedef, insanlara vicdan özgürlüğünün ve dinî inanç serbestisinin tanınmasıdır. Nitekim 1937’de Anayasa’ya laiklik ilkesini dâhil eden irade, tarihte çok kereler görüldüğü gibi, din ve mezhep duygularının siyasete alet edilmesini engellemeyi hedeflemiştir.

Dinî hukukun egemen olduğu ülkelere nadiren de olsa rastlanabildiği günümüzde, kural olarak hukuk dinden ayrılmıştır. Bununla birlikte Türk Medeni Kanunu’nda (TMK) din ile ilgili bir kısım hükümler bulunmaktadır. Bunun sebebi din kurallarının hukuka aktarılması değil, dinî inanç özgürlüğünün kuvvetlendirilmesinin hedeflenmiş olmasıdır. Buna ilişkin yaygın bir örnek olarak TMK’nın 143. maddesinde yer alan evlenen kişilerin medeni nikâhtan sonra ayrıca dinî nikâh da yapabileceklerine dair düzenleme verilebilir. Bu hüküm ayrıca laiklik ilkesinin din düşmanlığını amaçlamadığını da göstermektedir.

AHLAK KURALLARI

Ahlak, bir toplumda iyilik ve kötülük hakkında oluşan ve yerleşen değer yargılarına göre yapılması ya da yapılmaması gereken insan davranışlarına ilişkin kurallar bütünüdür. Sosyal hayatı düzenleyen kurallar arasında ahlak kuralları da önemli bir role sahiptir. İçinde yaşanılan toplumun özellikleri ve zamanın şartları ahlâk kurallarının değişkenlik göstermesine sebep olsa da bu kurallar toplumun ortak vicdanının ve uzun yıllara dayanan tecrübelerinin sonucunda şekillenmiştir. Bu ortak vicdan ve tecrübeler, toplumda bazı davranışların “iyi” bazılarının ise “kötü” olarak nitelendirilmesine yol açmıştır. Çoğu kez bu ayrımın neticesinde ortaya çıkan ahlâk kuralları, sosyal hayatta şahısların birbirleriyle olan ilişkilerini düzenlemekte, insanın kendine ve diğer insanlara karşı manevi ödevlerini göstermektedir.

Öteden beri ahlak kuralları ikili bir ayrıma tabi tutularak incelenir. Bireylerin bizzat kendi kendilerine karşı nasıl davranmaları gerektiğini gösteren ahlak kurallarına subjektif (öznel) ahlak kuralları, ferdin diğer fertlerle ve toplumla olan ilişkilerinde nasıl davranması gerektiğini gösteren ahlak kurallarına ise objektif (nesnel) ahlâk kuralları adı verilir. Subjektif ahlâk kurallarına kişisel ahlâk kuralları, objektif ahlak kurallarına da sosyal ahlak kuralları denildiği de görülmektedir. Bununla beraber her iki ahlak anlayışının da birer sosyal kavram oldukları söylenebilir. Ahlak kurallarının varlığı ve değer ifade edebilmesi için en az iki kişinin karşılaşması gerektiği; aksi takdirde (Robinson Kruzo örneğindeki gibi) tek başına yaşayan bireyin ahlaklı veya ahlaksız olamayacağı düşüncesi bu yargıya ulaştırmaktadır. Ne var ki “münferit yaşayan bir adamın da mutlak surette bir ahlak telakkisinin” bulunduğu da savunulmaktadır.

Genel bir ifade ile subjektif ahlak kuralları, “namuslu ve dürüst ol, başkaları hakkında kötü hisler besleme, içini temiz tut” örneklerinde olduğu gibi iç dünyadaki tasavvurlara ilişkindir.

Objektif ahlak kuralları ise “fakirlere yardım et, hırsızlık yapma, başkalarına zarar verme” örneklerinde olduğu gibi dışı vurulan davranışlara ilişkin olup toplumun bireylerden istediği davranış modellerini gösterir ki ahlâk kurallarının hukukla ilgili olan kısmı da bunlardır.

Ahlak kuralları da hukuk kuralları gibi insan davranışlarını düzenleyici niteliktedir. Ancak ahlak kuralları da sosyal hayatta arzulanan düzen ve emniyeti tam anlamıyla sağlamaya yetecek nitelikte değildir. Zira hukukun ideali ‘adalet’i, ahlakın ideali ise ‘iyi’ yi gerçekleştirmektir. İyi ve kötü arasındaki ayrımı yapan ahlâk kuralları çoğu zaman içinde yaşanılan coğrafyaya ve toplumun yapısına göre değişebilmektedir. Bir dönemde iyi olan, başka bir dönemde kötü olarak kabul edilebilir. Belli bir yerde ahlaka uygun görülen bir hareket, diğer bir yerde ahlâka aykırı sayılabilir. Bu durum toplumsal hayatta bir norm birliği sağlanmasına mani olur ve adaletin tam olarak gerçekleşmesini engeller. Diğer yandan -bir hukuk kuralı haline gelmemişse- ahlak kurallarına uymamanın müeyyidesi de manevi bir mahiyet arz etmektedir. Şöyle ki, ahlak kurallarının emir ve yasaklarına aykırı davranışta bulunanların karşılaşacakları tepki, toplumun kişiyi ayıplaması, onunla

ilişkilerini kesmesi, “ahlaksız” ve benzeri sözlerle o şahsı kınaması ve küçük görmesidir. Bunun yanında birey kendi vicdanında bir rahatsızlık duyabilir. Yoksa toplum ahlak kurallarına uymayan kişiyi ahlakî emre uymaya zorlayamaz, bu kişilere kamu kudreti aracılığıyla bir yaptırım da uygulanamaz.

Bununla birlikte bir ahlak, din veya görgü kuralı, hukuki müeyyideye tabi tutularak bir hukuk kuralı hâline de getirilebilir; bu durumda temelini din veya ahlak kuralından alan birer hukuk kuralı söz konusu olur. Belirtmek gerekir ki hukuk kuralına dönüşmemiş bir ahlak kuralının devlet zoruna dayalı bir yaptırıma bağlanması mümkün değildir.

GÖRGÜ KURALLARI

Ahlak ve din kuralları kadar etkili olmasa da görgü (nezaket - muaşeret) kurallarının da toplumsal yaşamı tanzim eden kurallar arasında kendine özgü bir yeri vardır. Sosyal hayatta bireylerin bir grup içinde ya da aynı sosyal çevreye mensup kişilerin günlük yaşamlarında ne şekilde davranmaları gerektiğini gösteren görgü kuralları, insanların belli olaylar karşısında hep aynı şekilde davranmaları neticesinde oluşur.

Görgü kurallarının toplum hayatındaki temel faydası, aynı kurallara uyan insanlar arasında daha yakın ve sağlıklı ilişkilerin kurulmasını sağlamasıdır. Görgülü insanlardan oluşan bir toplulukta sosyal ilişkiler daha yumuşak, daha zarif ve rahattır. Herkesin birbirine nezaket çerçevesinde davranması, dostların birbirini selamlaması, tanıdıkların sevinç ve üzüntülerinin paylaşılması, insanlar arasında sevgi ve saygıyı çoğaltır ve sosyal bağları güçlendirir.

Görgü kuralları uluslararası ilişkilerde ve devlet protokolünde önemli rol oynasa da bu kuralların bütün bir toplumsal hayatın ve sosyal ilişkilerin düzenlenmesinde yetersiz kalacağı açıktır. Zira bu kurallara aykırı davranmanın yaptırımı da manevi niteliktedir. Görgü kurallarına riayet etmeyen kişi, nihayet toplum tarafından “görgüsüz, saygısız, kaba, nezaketsiz” şeklinde nitelendirilmesi ve kınanması dışında bir müeyyide ile karşılaşmaz. Bazen böyle nitelendirilme endişesi insanları görgü kurallarına uymaya zorlayabilirse de, devlet otoritesinin harekete geçirilmesi gibi maddi bir tepki söz konusu değildir.

ÖRF VE ÂDET KURALLARI

Örf ve âdet kuralları da toplumsal hayatı ve insan davranışlarını düzenleyen kurallardandır. Örf ve âdet kuralları, bugüne kadar olagelen şeylerin bundan böyle de gerçekleşmesini öngörür. Hayatta edinilen alışkanlıklar bireysel olduğu gibi toplumsal da olabilir. İşte, toplumsal alışkanlıklardan doğan örfler de insanları birbirine bağlayarak karşılıklı ilişkilere bir rahatlık getirir; toplumsal yaşamı kolaylaştırır. Örf ve âdetler, insana bağlı olmalarından ötürü, çevre ve gruplara göre değiştiği gibi kültür dönemlerine, ulus ve ülkelere göre de değişir.

Sosyal hayatta bireylerin bir grup içinde ya da aynı sosyal çevreye mensup kişilerin günlük yaşamlarında ne şekilde davranmaları gerektiğini görgü kuralları gösterir.

Görgü kurallarına aykırılık hâlinde karşılaşılabilecek yaptırım örf ve âdet kurallarındaki kadar sert değildir.

Örf ve âdet kuralları esasen görgü kurallarıyla büyük ölçüde örtüşür. Öyle ki, öğretide görgü kurallarının örf ve âdet kuralları içinde ele alınabileceği de belirtilmektedir. Aralarındaki en belirgin nitelik farkı, yaptırım gücünde görülür. Görgü kurallarına aykırılık hâlinde karşılaşılabilecek yaptırım örf ve âdet kurallarındaki kadar sert değildir. Örf ve âdet kurallarına uyulmamış olması durumunda birey toplumdaki soyutlanabilir, bir kısım fizikî müdahalelerle karşılaşabilir. Ancak günümüzde toplumsal yapıdaki değişimin etkisiyle homojenliğin azalması ve toplumsal yapının gitgide karmaşık hâle gelmesi, örf ve âdetlerin aleyhine işlemektedir.

Örf ve âdetler, toplumsal iradenin temel görünüm biçimi olup, doğrudan doğruya yaşamdan ve onun ihtiyaçlarından doğar. Hukukun ilk ve temel kaynağı olan örf ve âdet kuralları bugün de onun biçimlenmesinde etkili olmaktadır. Örf ve âdet kuralları, hukuk normları gibi bireyin dışında toplumca istenilmiş olmasından başka, içerik açısından da hukukla geniş ölçüde benzerlik gösterir.

Örf ve âdet kuralları, toplum içinde uzun zamandan beri tekrarlanan gelen ve toplumun kendisine uyulmasını zorunlu kabul ettiği ortak davranış kurallarıdır. Bu tanım, örf ve âdet kurallarının iki unsuru bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Bunlardan maddi unsur ya da süreklilik unsuru adı verilen unsura göre, bir davranışın örf ve âdet kuralı hâline gelmesi için toplum içinde uzun zamandan beri sürekli biçimde tekrarlanması gerekir.

Örf ve âdet kurallarının manevi unsur olarak adlandırılan ikinci unsuru ise toplumda uzun zamandan beri tekrarlanan gelen o davranış biçimine uymanın zorunlu olduğuna dair toplumda genel bir inancın varlığıdır. Bu iki unsurun birlikte bulunması hâlinde bir örf ve âdet kuralının varlığından söz edilebilir.

Örf ve âdet kurallarının bir kısmı hukuk kuralı hâline gelebilir. Belirtilen iki unsura (süreklilik ve zorunluluk inancına) devlet desteği unsuru eklendiğinde artık bir örf ve âdet hukukundan söz edilebilir. Devlet desteği, bu örf ve âdet kuralına uyulmaması hâlinde maddi nitelikte bir yaptırımla karşılanması anlamına gelir. Örf ve âdet hukuku, hukukun kaynakları arasında yer alır ve yazısız kaynak olma özelliği gösterir. Örf ve âdet hukuku medeni hukuk, ticaret hukuku ve iş hukukunda önemli bir işleve sahiptir. Örneğin Medeni Kanunun 1. maddesi, hâkimin önündeki uyuşmazlığı kanuna göre, kanunda hüküm yoksa örf ve âdete göre çözeceğini belirtmektedir. Burada sözü edilen örf ve âdet kuralları hukuk kuralı haline gelmemiş toplumsal düzen kurallarıdır. Zira hukuk kuralı hâline gelmemiş ancak toplumsal hayatı düzenleyen çok sayıda örf ve âdet kuralı bulunmaktadır.

Örf ve âdet kurallarından bir kısmı herkesi ilgilendirir ki bunlara genel nitelikte örf ve âdet kuralı denir. Bazı örf ve âdet kuralları ise sadece belirli iş çevresinde belirli meslek mensupları arasında benimsenmiş olur ki bunlara da özel nitelikte örf ve âdet kuralları adı verilir. Örf ve âdet kuralı sadece belirli bir bölgede geçerliyse bu da yerel nitelikte örf ve âdet kuralıdır.

HUKUK KURALLARI

Hukuk, bir taraftan toplumdaki diğer kurallarla (ahlak, görgü, din vb.) sıkı bir ilişki içindedir ve onlardan tamamıyla soyutlanması imkânsızdır; diğer taraftan hukuk, toplum içindeki işlevini görebilmek için toplumun ihtiyaçlarını karşılamak, onun koşullarına uymak zorundadır.

Hukuk konusunda herkesin üzerinde anlaşabileceği bir tanımlama yapmak zordur. Bunun en önemli sebebi, hukukun çok yönlü bir kavram olmasıdır. Hukuk, bir taraftan toplumdaki diğer kurallarla (ahlak, görgü, din vb.) sıkı bir ilişki içindedir ve onlardan tamamıyla soyutlanması imkânsızdır; diğer taraftan hukuk, toplum içindeki işlevini görebilmek için toplumun ihtiyaçlarını karşılamak, onun koşullarına uymak zorundadır. Bu nedenle de toplumdaki değişikliklere paralel bir gelişim gösterir. Bunun yanında hukukun konusunu belirlemede görüşler az çok birleştirilebilmekte ise de onun amacını ve kaynağını belirlemede birlik sağlanamamaktadır. Basit ve şekli bir tanım ile hukuk; bir toplumda kişilerin birbirleriyle ve toplumla olan ilişkilerini düzenleyen ve devlet tarafından yaptırıma (müeyyideye) bağlanmış sosyal davranış kurallarının bütünüdür. Hukuk kurallarının ve hukuki kurumların oluşturduğu düzene ise hukuk düzeni adı verilir.

Kişiler arasındaki ilişkiler, her şeyden önce toplum içinde yaşamının sonucudur. İnsanların yapıları gereği toplum hâlinde yaşadığı ve toplumun mutlaka bir düzene dayandırılması zorunluluğu, hukuk ve toplum hayatını birbirlerinin varlık nedeni kılmıştır. Toplum hâlinde yaşamaktan doğan (veya bu tür bir yaşamı gerektiren) ilişkilerin düzenlenmesi ihtiyacını duyan topluluk, mutlaka “devlet” şeklinde teşkilatlanmış olmaz. Kabilelerde, kilise hukukunda, bazı yerel veya uluslararası topluluklarda görüldüğü gibi, devlet dışında da hukuk karşımıza çıkabilir.

Bugüne kadar, kendine özgü hukuk kuralları bulunmayan bir insan topluluğunun varlığı tespit edilebilmiş değildir. Bu nedenle toplum olmadan hukuktan söz edilemeyeceği gibi, hukuksuz bir toplumsal yaşamın varlığı da söz konusu olmayacaktır. “Hukuksuz beşerî hayat ve beşerî kader kabil-i tasavvur değildir. İnsan hukuk olmaksızın mevcudiyetini muhafaza edemez. Hukukun yeri insanın sosyal hayatıdır”.

Hukuk kurallarının amacı da diğer sosyal düzen kuralları gibi, toplum hâlinde yaşayan insanların ilişkilerini düzenlemek, onların rahat, huzur, güven ve barışını sağlamak, diğer bir ifade ile toplumsal yaşamın devamını temin etmektir. Bu nedenle hukuk kurallarını diğer toplumsal düzen kurallarından soyutlamak mümkün değildir.

Ancak sosyal hayatı düzenleyen diğer kuralların müeyyidelerinin özellikle manevi olması, onları toplumsal ilişkileri düzenlemekte yetersiz kılmıştır. Buna karşılık, hukuk kuralları maddi müeyyideli oldukları için şahıslar bu kuralların emir ve yasaklarına uymamakta kendilerini diğer sosyal kurallardaki gibi serbest hissetmezler. Zira bilirler ki hukuk kurallarına uymadıkları takdirde karşılaşacakları tepki “günahkâr olma, ayıplanma, alaya alınma, saygısızlık ya da görgüsüzlükle itham edilme” şeklinde olmayacaktır; aksine kendileri hukuk kurallarına uyulmaya bizzat devlet gücüyle zorlanacaklardır.

Hukuk kuralına aykırı davranmanın sonucu olarak ihlal edilen normun türüne göre ceza, cebrî icra (zorla yerine getirme), iptal, tazminat, geçersizlik gibi maddi nitelikli yaptırımlar söz konusudur.

Hukuk kuralına aykırı davranmanın sonucu olarak ihlâl edilen normun türüne göre ceza, cibrî icra (zorla yerine getirme), iptal, tazminat, geçersizlik gibi maddi nitelikli yaptırımlar söz konusudur.

Toplumsal düzeni sağlayan bu kurallar, kişilerin uyması gereken emir ve yasakları tespit eder. Hukuk kurallarının emir ve yasaklarına uyulması kamu kudreti tarafından sağlanır. Hukuk kurallarını ihlal eden kişi, yetkili devlet organı tarafından bir şey vermeye, yapmaya veya yapmamaya mahkûm edileceği gibi, para veya hapis cezasına da çarptırılabilir.

HUKUK KURALLARI İLE DİĞER SOSYAL DÜZEN KURALLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Toplumsal yaşamı düzenleyen kuralların ortak amacı, kişilerin davranışlarını belli bir düzene bağlamak ve böylece bir toplum düzeni oluşturmaktır. Bütün bu kurallar arasında ortak noktalar, özdeşlikler ve benzerlikler olduğu gibi, önemli farklılıklar da vardır. Her biri belirtilen amacı gerçekleştirmek için bir yandan bazı emir ve yasaklar getirmiş, öbür taraftan bunlara uyulmasını temin etmek üzere çeşitli yaptırımlara yer vermiştir. Bu açıdan bakıldığında ahlâk, din, hukuk, örf, âdet ve diğer kurallar arasında kesin bir sınır çizilememiştir.

Özellikle ilkel toplumlarda bütün sosyal düzen kurallarının dinsel karakter taşıdığı, bu nedenle ilk çağlara doğru gidildikçe din ve ahlâk kuralları ile hukuk kurallarının olduğu kadar din adamları ile hukuk adamlarının görevlerinin dahi birbirine karışmış olduğu görülür. Eski Yunan'da hukukun rahip-hâkimlerin kararları ile belirlendiği ve din kökenli olduğu bilinmektedir. Yine Roma hukukunun ilk dönemlerinde hukukun yarı-dinî bir nitelik taşıdığı ve hukuku uygulayan kimselerin din adamları olduğu görülmektedir.

Laiklik ilkesi ile birlikte dinin toplumdaki düzen kurucu ve koruyucu fonksiyonu iyice azalmıştır. Din kurallarıyla hukuk kuralları arasında çatışma alanları olabilmekte, bununla birlikte hukuk kuralları ile din kuralları bazı davranışlar bakımından paralellik göstermektedir. Örneğin hırsızlık hem dine hem de hukuka aykırıdır. Bu örnekteki gibi dine dayalı bir kural, hukuk düzeni tarafından da benimsenmiş olabilir. Ancak sırf din kuralı olduğu gerekçesiyle devlet ve hukuk düzeni tarafından kabul edilip yaptırıma bağlanması yalnız teokratik devletlerde görülebilir.

Hukuk kuralları din kurallarından birkaç önemli noktada ayrılmaktadır. Din kurallarının kaynağını ilâhî emirler, Tanrısal irade yahut bazı kutsal varlıklar veya inanışlar oluşturur. Buna karşılık hukuk kuralları toplumsal yaşamın gereksinimlerini karşılamak için insan aklı ve iradesinin bir eseri olarak belirir. Bu niteliği, hukuk kurallarını din kurallarından daha kolay değiştirilebilir kılar.

Hukuk kurallarının en büyük kesişim alanı ahlak kurallarıyla karşımıza çıkmaktadır.

Laik devlet düzeninde hukuk kuralları, din kurallarının aksine uhrevi ilişkileri düzenlemez; toplum yaşamında yalnızca bir kısım dünyevî ilişkileri tanzim ederler. Yine din kurallarına aykırı davranışın yaptırımını (Allah korkusu, cehennem azabı vb.) uhrevi mahiyettedir. Oysa hukuk kuralına uymayan kimse devlet zoruyla birtakım maddi nitelikte müeyyidelerle karşılaşır.

Hukuk kurallarının en büyük kesişim alanı ahlak kurallarıyla karşımıza çıkmaktadır. Zira bir toplumun hukuk ilkeleriyle ahlâk anlayışları arasında sıkı bir bağ vardır. Bu nedenle toplumun genel ahlak telakkilerine uygun olmayan kanunlar er-geç değiştirilmeye mahkûmdur. Toplumun genel kanaatini ve ahlak anlayışını dikkate almayan hukuk kuralı sosyal hayatı düzenleme fonksiyonunu yerine getiremez.

Türk Medeni Kanunu, Borçlar Kanunu ve Türk Ceza Kanunu gibi birçok temel kanunda ahlakın hukuk üzerindeki etkisi açıkça görülmektedir. TMK'nın 185. maddesindeki eşler arasında sadakat ve yardımcı olma yükümü, 364. maddesindeki nafaka yükümü, Türk Borçlar Kanunu'nun sözleşmenin konusunun ahlaka aykırı olamayacağını, buna aykırı akitlerin batıl olduğunu düzenleyen 27. maddesi ahlâkın özel hukuk alanındaki etkisine örnek gösterilebilir. Yine Türk Ceza Kanunu'nun yalan tanıklık (TCK m. 272), yalan yere yemin (TCK m. 275), aile hukukundan kaynaklanan yükümlülüğün ihlali (TCK m. 233), cinsel taciz ve cinsel saldırı, iftira, hırsızlık, adam öldürme gibi ahlaka aykırı eylemleri suç sayan maddeleri ise ahlakın kamu hukuku alanındaki etkisini gösteren örneklerdendir.

Ahlâk kuralları hukuk kurallarından bazı yönleri itibarıyla ayrılmaktadır. Her şeyden önce hukuk kurallarının kaynağı bireyin dışındaki belirli bir organdır ve hukuk dışı yansıyan davranışları düzenler. Hem içe hem de dışa dönük olabilen ahlâkın başlıca kaynağını ise vicdan oluşturmaktadır.

Hukuk kuralları belirlidir ve genellikle yazılıdır. Oysa ahlak kurallarında genellikle hukuk kuralları kadar kesin bir belirlilik yoktur. Hukuk kuralları emirler ve yasakları tespit ettiği gibi kişilere birtakım haklar ve yetkiler de sağlar. Buna mukabil ahlâk kuralları bireylere yetkiler sağlamaz.

Görgü kuralları insanlara sadece toplumsal yükümlülükler getirir, buna karşılık yetki sağlamaz. Oysa hukuk kuralları bireyler açısından hem haklar hem de yükümlülükler getirir. Hukuk kurallarının aksine görgü kuralları devlet tarafından konulmaz; belirli bir sosyal çevre tarafından oluşturulur. Hukuk kuralları, ülkedeki o hukuk kuralının kapsamına dâhil olan herkese hitap ederken görgü kuralları, sadece o görgü kuralının geçerli olduğu sosyal çevredeki insanlara hitap eder. Görgü kurallarının hukuk kurallarından en belirgin farkı, müeyyidesinin niteliğinde ortaya çıkmaktadır. Görgü kurallarının özellikleri anlatılırken de belirtildiği üzere, görgü kurallarına uymamanın yaptırımını manevi, hukuk kurallarına uymamanın yaptırımını maddi niteliktedir.

Örf ve âdet kuralları da görgü kuralları gibi zamanla toplum içinde oluşur, devlet tarafından konulmaz. Keza hukuk kurallarında muhatap kitle kural olarak herkes iken örf ve âdet kurallarında ilgili sosyal çevredir. Bir hukuk kuralı hâline gelmiş olan ve örf ve âdet hukukunu oluşturan kuralların müeyyidesi, hukuk

Hukuk kuralları emirler ve yasakları tespit ettiği gibi kişilere birtakım haklar ve yetkiler de sağlar.

kurallarınıninkinden farksızdır. Ancak alelade örf ve âdet kurallarına aykırı hareket edildiğinde görgü kurallarında olduğu gibi manevi nitelikte yaptırımla karşılaşılır.

Tüm bu ayrımlardan hareketle hukuk kurallarının amaçları şu şekilde ifade edilebilir.

Hukuk düzeni ve barışı sağlar: İnsanlar toplum içinde yaşamlarını sürdürebilmek için daha iyi koşullar arayışında iken sürekli bir çatışma kaynağı oluştururlar. Bu çatışmada hukuka düşen görev, bireylerin ve grupların güçlerini sınırlandırmak, birbirlerini yok etmelerini önlemek ve unlar arasında adalete dayalı bir denge sağlamaktır.

Hukuk düzeni güveni sağlar: Herkesin bağlı olacağı kuralı önceden bilmesinde ve davranışlarını ona göre ayarlamasında büyük yarar vardır. Hukukta şekilcilik ve açıklık ilkeleri toplumda güven duygusunu sağlamak için öngörülmüştür.

Hukuk düzeni eşitlik sağlar: Hukuk kuralları, düzenledikleri durumları, eşit bir biçimde ele alırlar. Hukuk kuralları bir bakıma eşitliğin korunmasına yararlar. Eşitlik hukuka özgüdür, hukukun özünde yer alır.

Hukuk düzeni özgürlük sağlar: Özgürlük ancak hukuk düzeni içinde söz konusu olabilir. Özgürlük, bir şeyi yapma ya da yapmama serbestisi olarak ifade edilebilir. Bu nedenle hukuka özgürlüğün ön koşulu da denir. Hukuk düzen demektir ve düzenin bulunmadığı toplumda özgürlükten bahsedilemez.

Hukuk düzeni adalet sağlar: Adaletin sağlanması hukuku iki yönden ilgilendirir. Bunlardan birincisi, adalete uygun kurallar konarak objektif adalete uygun bir hukuk düzeni kurulmasıdır. İkincisi ise hukuk düzeninin uygulanmasında adaletin sağlanmasıdır. Adalet hukuk kurallarına hâkim olan en yüksek düşüncüyü ifade eder. Bu nedenle hukuk adalet bilimi olarak da ifade edilir.

Hukuk düzeni istikrar sağlar: Hukuk düzeninin olmadığı yerde, ne siyasi, ne sosyal ve ne de ekonomik bir istikrar bulunabilir. Hukuk düzenine güven ile toplumda, insanlar yakın ve uzak dönem içinde alacağı ve kendisi açısından hayatiyet sağlayan kararlar alabilecek ve bu konuda en büyük güvencesi de istikrarlı bir şekilde devam eden hukuk düzeni olacaktır.

Tüm bu hukukun temel amaçlarını gerçekleştirecek belli başlı genel ilkeler de bulunmaktadır. Bunlar:

- Hukuk devleti
- Kuvvetler ayrılığı
- Doğal mahkeme ve hâkim güvencesi
- Eşitlik
- Din özgürlüğü
- Sözleşme özgürlüğü ve güvenliği
- Hak arama özgürlüğü
- Dürüst davranma ve iyi niyet ilkeleri
- Kazanılmış hak prensibi
- Bir suçtan iki kez yargılanamama ilkesi

- Suçta ve cezada kanunilik ilkesi
- Sorumluluğun şahsiliği ilkesi
- Cezanın bireyselliği
- Kusur sorumluluğu
- Adil yargılanma ve savunma hakkı
- Masumiyet karinesi
- Yargı bağımsızlığı
- Hukuk güvenliği hakkı
- Hâkim tarafsızlığı
- İddia edenin ispat külfeti
- Yargı kararlarının gerekçeli olması
- Borçların şahsiliği
- Ceza kanununu bilmemenin mazeret kabul edilemezliği prensibi

Bu prensipler, hukukun evrensel ilke ve esaslarını, demokratik hukuk toplumlarının vazgeçilmez ve devredilmez, genel kabul gören değerleridir. Tarihin süzgecinden süzülen bu ilkeler hukukun temelini teşkil etmekte ve diğer toplumsal yaşamı düzenleyen kurallardan ayıran temel niteliklerini ifade etmektedir.

Tartışma

- Ahlak kurallarının hukuk kurallarını etkilemesi hakkında ne düşünüyorsunuz?

Ödev

- Örf ve adet kuralları kavramının üzerine kendi görüşleriniz nelerdir?
- Hazırladığınız ödevi sistemde ilgili ünite başlığı altında yer alan "Ödev" bölümüne yükleyebilirsiniz.

Özet

- İnsanın sosyal bir varlık olması, onu daima toplum içinde yaşamaya sevk etmiştir. Toplumsal yaşam ise düzeni gerektirir. Toplumsal yaşamı düzenlemeye çalışan kural sistemleri emirler ve yasaklar koyarak insan davranışlarını yönlendirmek, bu suretle sosyal hayatı tanzim etmek istemişlerdir. Toplumsal yaşamı düzenleyen kural sistemleri (sosyal düzen kuralları) arasında din kuralları, ahlak kuralları, görgü kuralları, örf ve âdet kuralları ile nihayet hukuk kuralları yer alır. Bu kural sistemlerinin hepsi, insan davranışını konu edinir, normatif (kural koyucu) karakter taşır ve norma aykırı hareket edenler bir tepkiyle karşılaşılır.
- Hukuk kurallarını diğer sosyal düzen kurallarından ayıran özelliklerin en belirginini, hukuk kurallarının yaptırımının (müeyyidesinin) maddi nitelikte olmasıdır. Zira bir hukuk kuralına aykırı davranışta bulunan kişi, karşısında devlet desteğine sahip zorlayıcı bir gücü bulacaktır. Bir hukuk kuralı hâline gelmemiş olan diğer sosyal düzen kurallarında bu özellik yoktur.
- Sözlükte “haklar” anlamına gelen hukuk sözcüğünün başka manaları da bulunmaktadır. Diğer yandan “hukukun görünüşleri” olarak da nitelendirilen bazı kavramlar da söz konusudur. Bunlardan pozitif hukuk, bir ülkede belirli bir zaman diliminde yürürlükte bulunan hukuk kurallarının tümünü ifade eder. Mevzu hukuk ise pozitif hukukun örf ve âdet hukuku dışında kalan kısmını oluşturur. Yürürlükteki hukuku değil, olması gereken hukuku, ideal hukuku ifade eden kavram ise tabii (doğal) hukuk kavramıdır.

DEĞERLENDİRME SORULARI

Değerlendirme sorularını sistemde ilgili ünite başlığı altında yer alan “Bölüm Sonu Testi” bölümünde etkileşimli olarak cevaplayabilirsiniz.

- 1) I. Din kuralları
- II. Ahlâk kuralları
- III. Hukuk kuralları
- IV. Örf ve adet kuralları
- V. Görgü kuralları

Yukarıdakilerden hangileri toplumsal yaşamı düzenleyen kurallardandır?

- a) I ve II
- b) I, II ve III
- c) I, II, III ve V
- d) IV ve V
- e) I, II, III ve IV

2) Din kuralları hakkında aşağıdakilerden hangisi yanlıştır?

- a) Müslümanlık, Hristiyanlık, Musevilik gibi dinlerin kuralları kutsal kitaplara ve peygamberlere dayandırılmaktadır.
- b) Din kurallarının önemli bir kısmı değişmez ve değiştirilemez olarak görülmektedir.
- c) Din kuralları, uygulandığı toplumda diğer sosyal düzen kurallarını pasifize eder.
- d) Din kuralları sadece insan hayatını değil, insanın iç dünyasını da düzenlemeyi amaç edinir.
- e) Budizm, Hinduizm, Şamanizm gibi semavi olmayan dinlerde şahıslar önemli yer tutar.

3) ....., bir toplumda iyilik ve kötülük hakkında oluşan ve yerleşen değer yargılarına göre yapılması ya da yapılmaması gereken insan davranışlarına ilişkin kurallar bütünüdür.

Cümlede boş bırakılan yere aşağıdakilerden hangisi getirilmelidir?

- a) Hukuk
- b) Ahlâk
- c) Din
- d) Görgü
- e) Örf ve Âdet

4) Aşağıdakilerden hangisinde ahlak kurallarının tabii tutulduğu ayırım doğru verilmiştir?

- a) Objektif-subjektif ahlak kuralları
- b) Olumlu-olumsuz ahlak kuralları
- c) Tabii-suni ahlak kuralları
- d) İdeal-ideal olmayan ahlak kuralları
- e) Pozitif-negatif ahlak kuralları

5) Aşağıdaki eylemlerden hangisi ahlak kurallarıyla bağdaşmaz?

- a) Fakirlere yardım etmek
- b) Dürüst olmak
- c) İnsanlara saygı göstermek
- d) Haksızlık edene haksızlıkla karşılık vermek
- e) Başkalarına zarar vermemek

6) Din kuralları aşağıdakilerden hangisini emretmez?

- a) Küçükleri sevmeyi, büyükleri saymayı
- b) İnsanların mallarının ve canlarının kutsal olduğunu ve zarar verilemeyeceğini
- c) Farklı din mensuplarına hoşgörülü olmayı
- d) İnsanları ırk, din, mezhep, dil, ayrımına tutmayı
- e) İnsanlara, kendilerine suç işleyenlere karşı kendilerinin ceza vermesini

7) Görgü kuralları toplumda aşağıdakilerden hangisiyle eş anlamlı kullanılmaktadır?

- a) Adab-ı muaşeret kuralları
- b) Gelenek görenek kuralları
- c) Örf kuralları
- d) Âdet kuralları
- e) Toplumsal kurallar

8) Örf ve âdet kurallarıyla ilgili aşağıda verilenlerden hangisi yanlıştır?

- a) Örf ve âdetler, toplumsal iradenin temel görünüm biçimi olup, doğrudan doğruya yaşamdan ve onun ihtiyaçlarından doğar.
- b) Örf ve âdet kurallarına uyulmamış olması durumunda birey toplumdaki soyutlanabilir, bir kısım fizikî müdahalelerle karşılaşabilir.
- c) Örf ve âdet kuralları, görgü kurallarıyla büyük ölçüde çatışmaktadır.
- d) Örf ve âdet kuralları, bugüne kadar olagelen şeylerin bundan böyle de gerçekleşmesini öngörür.
- e) Örf ve âdetler, insana bağlı olmalarından ötürü, çevre ve gruplara göre değiştiği gibi kültür dönemlerine, ulus ve ülkelere göre de değişir.

9) Hukuk kurallarıyla ilgili aşağıdakilerden hangisi doğrudur?

- a) Yaptırımla kuvvetlendirilmiş caydırıcı kurallardır.
- b) Ahlak kurallarıyla paralellik göstermezler.
- c) Yazılı olmaları zorunludur.
- d) Toplumsal düzen kurallarıyla ortak noktaları yoktur.
- e) Zor kullanarak insanları hizaya getirmeyi amaçlar.

10) Hukuk kurallarıyla diğer toplumsal düzen kurallarının karşılaştırılmasıyla ilgili aşağıdakilerden hangisi yanlıştır?

- a) Din kurallarıyla hukuk kuralları arasında çatışma alanları olabilmekte, bununla birlikte hukuk kuralları ile din kuralları bazı davranışlar bakımından paralellik göstermektedir.
- b) Din kurallarının kaynağını İlahî emirler, Tanrısal irade yahut bazı kutsal varlıklar veya inanışlar oluşturur. Buna karşılık hukuk kuralları toplumsal yaşamın gereksinimlerini karşılamak için insan aklı ve iradesinin bir eseri olarak belirir.
- c) Hukuk kurallarının kaynağı bireyin dışındaki belirli bir organdır ve hukuk dışı yansıyan davranışları düzenler. Hem içe hem de dışa dönük olabilen ahlakın başlıca kaynağını ise vicdan oluşturmaktadır.
- d) Görgü kurallarına uymamanın yaptırımını da hukuk kurallarına uymamanın yaptırımını gibi maddi niteliktedir.
- e) Hukuk kuralları belirlidir ve genellikle yazılıdır. Oysa ahlak kurallarında genellikle hukuk kuralları kadar kesin bir belirlilik yoktur.

Cevap Anahtarı

1.E, 2.C, 3.B, 4.A, 5.D, 6.E, 7.A, 8.C, 9.A, 10.D

YARARLANILAN VE BAŞVURULABİLECEK DİĞER KAYNAKLAR

- Akıntürk, T., (1994). Medeni Hukuk. Ankara: Savaş Yayınları.
- Akıntürk, T., (2000). Temel Hukuk. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Akipek, J.G., Akıntürk T., (2007). Türk Medeni Hukuku, Başlangıç Hükümleri-Kişiler Hukuku. İstanbul: Beta Kitabevi.
- Anayurt, Ö., (2002). Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Aral, V., (1985). Hukuk ve Hukuk Bilimi Üzerine. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Arsebük, A. E., (1938). Medeni Hukuk I Başlangıç ve Şahsın Hukuku. İstanbul.
- Aybay, A., Aybay, R., (2003). Hukuka Giriş. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bilge, N., (1983). Hukuk Başlangıcı. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Bozkurt, E., (2004). Hukukun Temel Kavramları. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Çağıl, O. M., (1971). Hukuka ve Hukuk İlimine Giriş. İstanbul: İÜHF Yayınları.
- Dinçkol, A., (2005). Hukuka Giriş, Hukukun Temel Kavramları. İstanbul: Der Yayınları.
- Çağıl, O. Münir; Hukuk Başlangıcı Dersleri. İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1963.
- Esener, T., (2002). Hukuk Başlangıcı. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Fendoğlu, H. T., (1997). Hukuk Bilimine Giriş. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Gözler, K., (2003). Hukuka Giriş. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Görgün, Ş., (1983). Hukukun Temel Kavramları. Ankara: Bilim Yayınları
- Gözübüyük, A. Ş., (2001). Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Güriz, A., (2006). Hukuk Başlangıcı. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Hatemi, H., (2004). Medeni Hukuka Giriş. İstanbul: Vedat Kitapçılık.
- Oğuzman, M. K., (1975). Medeni Hukuk Dersleri. İstanbul: İÜHF yayınları.
- Oğuzman, M. K., Barlas, N., (2005). Medeni Hukuk, Giriş, Kaynaklar, Temel Kavramlar. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Öktem, N., (1993). Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi. İstanbul: Der Yayınları,
- Önen, M., (1991). Hukukun Temel Kavramları. İstanbul: Der Yayınları
- Öztan, B., (1997). Medeni Hukukun Temel Kavramları. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Özyörük, M., (1966). Hukuk Başlangıcı.

Sümer, H. H., (2009). Temel Hukuk Bilgisi.(ed: M. Ayan-İ. Arslan). Konya: Mimoza Yayınları.

Tekinay, S.S., (1992). Medeni Hukukun Genel Esasları ve Gerçek Kişiler Hukuku. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Tekin, Yılmaz; Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü, Tek Ağaç Yayınları, Ankara.

Teziç, E., (2006). Anayasa Hukuku. İstanbul: Beta Yayınevi.

Yayla, Y., (1986). Anayasa Hukuku Ders Notları. İstanbul: Filiz Kitabevi.